Jongere bouwkunst en stedebouw

1800-1945

Monument
Inventarisa
Project (MI

COLOFON

Uitgave
Provinciaal Bestuur van Zuid-Holland
Koningskade 1
2596 AA 's-Gravenhage
telefoon 070 - 3116611

Samenstellers
M. van Ingen
drs S.R. Jonkergouw
drs A.F.J. Niemeijer
drs L.A. Nizet
ir Th.A.J. Schiere
drs E.B. de Snoo - van de Garde
ing. M. Spooren
drs B.L. Sprinkhuizen
ir M. Verwey

Begeleidingscommissie
L.J. van den Boogert
D. Brouwer de Koning
drs R. Daalder
drs Th.M. Elsing
W. de Jong
ir J.G. Wegner

Vormgeving
Facilitaire Dienst, Bureau Vormgeving

Druk
Facilitaire Dienst, Bureau Reproductie

's-Gravenhage, november 1991

HISTORISCH-GEOGRAFISCHE BESCHRIJVING

BEBOUWINGSKARAKTERISTIEK EN STEDEBOUWKUNDIGE TYPOLOGIE

INVENTARISATIE

HISTORISCH-GEOGRAFISCHE BESCHRIJVING

januari 1990
A.F.J. Niemeijer

INHOUDSOPGAVE

1. **INLEIDING**

2. **FYSISCHE GESTELDHEID**

3. **LANDSCHAPSSTRUCTUUR EN GRONDGEBRUIK**
   3.1. Agrarisch grondgebruik
   3.2. Niet-agrarisch grondgebruik
   3.3. Visuele karakteristiek

4. **INFRASTRUCTUUR**
   4.1. Wegen
   4.2. Wateren, dijken
   4.3. Spoorwegen
   4.4. Nutsbedrijven

5. **NEDERZETTINGEN**
   5.1. Algemeen
   5.2. Het dorp Moordrecht
   5.3. Verspreide bebouwing

LITERATUURLIJST

VOORNAAMSTE GEBRUIKTE KAARTEN

BIJLAGEN

1. INLEIDING

De gemeente Moordrecht is gesitueerd in het hart van de provincie Zuid-Holland langs de noordzijde van de Hollandsche IJssel. Moordrecht grenst aan de gemeenten (N.O.Z.W.) Waddinxveen, Gouda, Ouderkerk, Nieuwerkerk aan den IJssel en Zevenhuizen.
De grenzen van de gemeente zijn vrijwel geheel van historisch-juridische oorsprong: sedert het midden van de vorige eeuw zijn slechts enkele kleine aanpassingen in het uiterst zuiden en oosten van het grondgebied uitgevoerd. De grens met Ouderkerk, langs de Hollandsche IJssel, is vanzelfsprekend van functioneel-landschappelijke aard.
Het gemeente-oppervlak bedraagt 1.487 ha en het aantal inwoners was op 1 januari 1988 6.861; de bevolkingsdichtheid bedraagt hiermee 490 inwoners/km^2.

2. FYSISCHE GESTELDHEID

De bodem binnen de gemeente is in hoofdzaak gezoneerd in stroken, die zich min of meer evenwijdig aan de Hollandsche IJssel uitstrekken.
Het dichtst langs het water ligt een dunne band jonge rivierklei. Het betreft zogenaamde komklei-op-veen (bosveen), een landbouwkundig tamelijk slechte grond, afgezet tussen ± 250 en 600 na Chr.
Ten noordwesten hiervan ligt een strook veenontginningsgrond bestaande uit restveen en dikke meermolm. Deze bodem kwam aan de oppervlakte na de vervening en de droogmaking van de Zuidplaspolder in ± 1839. Dieper deze polder in liggen oude zeekleigronden die naar het noordwesten toe - in landbouwkundige zin - in kwaliteit toenemen; binnen Moordrecht zijn de kleigronden echter bijna overal bedekt met enkele decimeters veen.
Het oevergebied van de Hollandsche IJssel ligt door klink als gevolg van ontginning en ontwatering thans op ± 1,7 meter -NAP; de Zuidplaspolder, die zich over bijna het gehele oppervlak van de gemeente Moordrecht uitstrekt, ligt op 5,5-6 meter -NAP.

De afwatering geschiedt geheel kunstmatig door middel van motorgemalen; bij de droogmaking van de Zuidplaspolder werden naast 30 molens pas na aarzeling ook twee stoomgemalen ingezet.
Door een systeem van getrapte opvijzeling van het water met behulp van tussenboezems sloeg men de watermassa tussen 1835 en 1839 uit op de Gouwe (te Waddinxveen) en de Hollandsche IJssel (Moordrecht en Nieuwerkerk). In de jaren 1870-1876 werd de gecombineerde bemaling opgeheven en ging men geheel over op stoom. De beide oorspronkelijke gemalen werden gesloopt en vervangen door vier nieuwe, waarbij de tussenboezems werden opgeheven. Ook deze gemalen moesten het veld ruimen en in de jaren '80 van onze eeuw kwam een geheel nieuw tot stand langs Schielands Hoge Zeedijk West. Thans is het voormalige tussenboezemsysteem nog herkenbaar door de diepere ligging van het oevergebied van de Hollandsche IJssel op de grens van Moordrecht en Nieuwerkerk (2,8 meter -NAP).

De Zuidplaspolder en de zogenaamde Oostpolder in Schieland, die samen vrijwel het gehele oppervlak van de gemeente beslaan, behoren beide tot het Hoogheemraadschap van Schieland; uitzonderlijk is dat de laatstgenoemde als enige afwateringseenheid van dit waterschap gedeeltelijk loost op de Gouwe (Rijnlands Boezem).

3. LANDSCHAPSSTRUCTUUR EN GRONDGEBRUIK

De oevergebieden van de Hollandsche IJssel werden waarschijnlijk al rond het jaar 1000 gekoloniseerd en ook rond Moordrecht moeten de eerste ontginningen uit die periode stammen. Een aanvankelijk puur agrarische bevolking beoefende zowel de akkerbouw als de veeteelt op de haaks op de rivier ontgonnen en verkavelde gronden. Nadat men zo'n 2,5 km in de venen was doorgedrongen, werd een achterweg evenwijdig aan de IJssel aangelegd die opnieuw als ontginningsbasis ging dienen.
Inmiddels waren de bewoners ook begonnen het veenoppervlak te vergraven voor turfwinning en zo degradeerde het strokenverkavelingslandschap geleidelijk door klink en ontgronding. De akkerbouw verloor terrein aan de veeteelt maar ten slotte viel door de opkomst van het "slagturven" het grootste deel van het Moordrechtse oppervlak ten slachtoffer aan de veenexploitatie.
Een eerste plan tot drooglegging van de ontstane plassen (1697) werd niet gerealiseerd, evenmin als 4 latere, maar een ontwerp uit 1825 werd uiteindelijk in uitvoering genomen. Er werd een ringvaart gegraven (1828/1829), er werden 30 molens opgericht (± 1835) en dijken en tussenboezems aangelegd (bij Waddinxveen en Moordrecht/Kortenoord). Ten slotte werden ook twee stoomgemalen gebouwd (1835 en 1837) en in 1839 vielen de eerste gronden in de nieuwe polder droog; het maalpeil werd nog verlaagd in 1853.

De droogmakerij werd modern-rationeel verkaveld volgens een zeer strak patroon met een haaks assenstelsel; binnen de gemeente Moordrecht kwamen de meeste kavels met hun lengterichting van Z.W. naar N.O. te liggen. Slechts één duidelijke onregelmatigheid bleef enkele tientallen jaren bestaan: in het oosten van de polder lag tot rond 1870 nog het oude tracé van de Tiendweg en parallel daaraan de Vliet. Beide verdwenen toen in de jaren 1870-1876 de ontwatering werd verbeterd.

3.1. Agrarisch grondgebruik

Langzaamaan verschenen boerenbedrijven in de Zuidplaspolder met namen als Altena, Huis de Merwede, Hulkestein en Akkeroord. De akkerbouw kwam op (onder andere hennep) maar in de jaren vóór de verbetering van de bemaling waren ook nog belangrijke bos en wilde percelen aanwezig; het merendeel van de gronden onder Moordrecht - en met name de restveengebieden - werd echter ingericht als graslanden.

Behalve infrastructurele verandering trad in de periode ± 1850-1945 ook verschuiving van akkerbouw naar veeteelt op, terwijl binnen de akkerbouw de hennep zijn betekenis verloor. Rond 1940 was nog slechts 7% van de cultuurgrond in gebruik voor de teelt van gewassen als granen, peulvruchten en veevoeders. Na de oorlog nam de verbouw van suikerbieten en aardappelen toe ten koste van de peulvruchten, terwijl het areaal akkerland toenam tot ± 11% in 1953. In de akkerbouwzones was al in de jaren twintig en dertig een schaalvergrotingsproces werkzaam geweest: percelen waren samengevoegd, terwijl verder voor onderbemaling werd gezorgd.
Langs de Hollandsche IJssel was de veeteelt hoofdmiddel van bestaan gebleven al waren (en zijn) enige hectaren rivierklei in gebruik voor de kweek van groenten en fruit. Ook heden ligt nog veruit het grootste deel van de gemeente in gras en is de akkerbouw slechts

van betekenis in het uiterst westen en noordwesten. In de nabijheid van de kern ging cultuurland verloren door dorpsuitbreiding.

3.2. Niet-agrarisch grondgebruik

In de jaren voor ± 1835 werd op zeer grote schaal verveend binnen Moordrecht. Tot in de 16e eeuw werd de turf droog gestoken, daarna kwam de natte vervening op, het zogenaamde slagturven. De uit "petgaten" opgebaggerde massa werd op "zetwallen" gedroogd en daarna tot turf verwerkt. Op den duur veranderde zo bijna het gehele gemeenteoppervlak in water en slechts een betrekkelijk smalle strook land langs de oever van de Hollandsche IJssel en enkele dijklichamen binnen het plassengebied bleven intact. Het oevergebied van de rivier werd echter van de andere kant aangetast in verband met de steen- en pannenfabricage. De door de IJssel aangevoerde slibmassa was goed geschikt als grondstof en behalve in binnendijkse bodems werden in de uiterwaarden en vooral in de tussen strekdammen gelegen "zellingen" grote hoeveelheden klei gewonnen (zelling: door getijdenwerking 2x per etmaal droogvallende grond).
Door de achteruitgang van de steenbakkerij verloor ook de kleiwinning aan betekenis om na de Tweede Wereldoorlog geheel van het toneel te verdwijnen.

3.3. Visuele karakteristiek

Moordrecht bestaat uit een relatief smalle strook "bovenland" langs de Hollandsche IJssel en een diep gelegen rationeel verkaveld droogmakerijlandschap. Het veruit grootste deel van het gemeenteoppervlak bestaat uit zeer wijdse graslanden die echter vooral in het noorden versnipperd zijn geraakt door wegen- en spoorwegencomplexen. In het westen is bovendien een concentratie van akkerlanden. De bebouwing is van oorsprong lineair langs en op de rivierdijken en andere wegen gesitueerd; thans is een veel ruimer areaal ingericht met woningen en is de kom duidelijker ontwikkeld.

4. INFRASTRUCTUUR

4.1. Wegen

Vanouds waren de Hollandsche IJssel en de oevers ervan de voornaamste verbindingswegen in dit gebied. De later aangelegde Tiendweg verloor zijn betekenis toen hij door de plassen kwam te lopen, maar hij werd pas opgeruimd omstreeks 1870, lang nadat de plas was drooggemaakt.
Rond 1860 waren slechts de weg over de IJsseldijk en de Middelweg verhard, alsmede de Zuidelijke Dwarsweg en een deel van de Ringdijk (langs de binnenzijde van de Ringvaart) van de Zuidplaspolder (respectievelijk de noordwestelijke en noordoostelijke grens van de gemeente volgend). Er lagen bruggen over de Zuidelijke Dwarswetering en de Ringvaart (in de Middelweg en de Tiendweg) en voorts over de talrijke tochten in de Zuidplaspolder; het verkeer over de Hollandsche IJssel werd bediend door middel van een (nog bestaand) veerdienst tussen de dorpen Moordrecht en Gouderak en verder door veren bij Gouda, tussen het Boerenwieltje en Rusthoeve in het noorden van de gemeente en te Nieuwerkerk. Het dorp was hiermee redelijk ontsloten; de landerijen in de Zuidplaspolder moesten het lange tijd slechts doen met onverharde wegen.

In de jaren dertig van onze eeuw werd de Provinciale Weg nr. 26 aangelegd over een deel van de Ringdijk, de Veldweg en de Middelweg en ook kwamen rond die tijd twee rijstroken van de Rijksweg nr. 3 (nu A20, E36) tot stand, grotendeels over het talud van de voormalige Veldweg. Tevens werd in het uiterst noorden van de gemeente in de jaren dertig een deel van Rijksweg 12 (A12, E8) gerealiseerd. In recente jaren werd het tracé van de beide autowegen gewijzigd en werd de brug over de Gouwe vervangen door een aquaduct (gemeente Gouda). Het verkeer over de Hollandsche IJssel is nog steeds aangewezen op het veer te Moordrecht of moet omrijden naar de bruggen van Capelle aan den IJssel of Gouda.

4.2. Wateren, dijken

Het noord-zuidverkeer te water is eeuwenlang Moordrecht gepasseerd via de Hollandsche IJssel, één van de belangrijkste vaarwegen in Holland, maar bovendien een voornaam onderdeel van de boezem van het hoogheemraadschap van Schieland.
In 1828/1829 werd de Ringvaart rond de Zuidplas gegraven die vooral een afwateringsfunctie zou houden, maar daarnaast ook van enig belang voor de scheepvaart was en daarom via de Snelle Sluis (1821/1829) bereikbaar was vanuit de Hollandsche IJssel. De Snelle Sluis werd geheel vernieuwd in 1987; een tweede, behorend tot hetzelfde complex maar iets verder noordelijk gelegen, stamt uit 1892. De sluizen liggen iets oostelijk van de voormalige tussenboezems en het uitwateringskanaal binnen de Oostpolder in Schieland, die een buffer vormt tussen de Zuidplaspolder en de Hollandsche IJssel.

Deze buffer is versterkt door de zeer belangrijke Schielandse Hoge Zeedijk langs de Hollandsche IJssel en de Ringdijk van de Zuidplaspolder die beide ook een verkeersfunctie bezitten.

Ook de spoorwegen en enkele andere wegen werden aangelegd op dijklichamen; hierbij werd (behalve bij Rijksweg 3) nauwelijks rekening gehouden met het bestaande verkavelingspatroon met zijn haakse grondplan van wegen en sloten.

4.3. Spoorwegen

In 1855 kwam als eerste spoorweg de lijn Utrecht-Rotterdam gereed met een tracé diagonaal door de weilanden van Moordrecht en een station aan de Middelweg. In 1870 volgde de verbinding Utrecht's-Gravenhage die, evenals de eerste, langs Gouda liep en zich binnen Moordrecht van de eerste afsplitste. Na een tracéwijziging bij de brug over de Gouwe kwam in 1934 een derde spoorverbinding tot stand: de al in de late 19e eeuw geplande lijn Gouda-Alphen aan den Rijn werd aangesloten op het bestaande netwerk door een tweede afsplitsing binnen Moordrecht. Het noordelijk deel van de gemeente raakte door de beide knooppunten van wegen en spoorwegen sterk versnipperd, wat ongetwijfeld een rol speelde toen Gouda rond 1955 een poging deed dit gebied te annexeren. Het station Moordrecht werd opgeheven in 1935, deed nog jarenlang dienst als woning maar is inmiddels afgebroken.

4.4. Nutsbedrijven

Moordrecht kreeg in 1926 een waterleiding, mede dankzij de oprichting van een watertoren voor de (Koninklijke) Verenigde Tapijtfabrieken; in 1923 werd het dorp aangesloten op het elektriciteitsnet van Gouda. Veel eerder, in 1866, werd het dorp verlicht door middel van een twintigtal olielantaarns.

5. NEDERZETTINGEN

5.1. Algemeen

Moordrecht (zie ook de bebouwingskarakteristiek) wordt voor het eerst in de bronnen vermeld in het jaar 1223; de oevernederzetting langs de Hollandsche IJssel moet echter 2 à 3 eeuwen ouder zijn. In de ontginningsfase van de venen hebben vele inwoners zich dieper landinwaarts gevestigd langs de Tiendweg en nog later langs de Moordsche Veenweg. Rond 1500 telde het ambacht ± 270 inwoners, een cijfer dat snel zou groeien. Met de ondergang van de dochternederzettingen aan het eind van de periode van het slagturven moesten veel verveners zich weer in het moerderdorp melden of anders wegtrekken naar elders.
Zo moet het ambacht Moordrecht in 1632 1.662 inwoners hebben geteld en in 1795 een 1.555, dat wil zeggen ruim honderd minder. De verdere bevolkingsgang binnen de gemeente was ongeveer als volgt:

jaartal	aantal inwoners
1814	1.460
1824	1.345
1834	1.519
1844	2.096
1854	2.101
1864	2.175
1876	2.278
1884	2.141
1895	2.121

jaartal	aantal inwoners
1900	2.166
1905	2.299
1914	2.337
1924	2.681
1934	2.900
1946	3.028
1955	3.345
1971	6.239
1988	6.861

Na de droogmaking van de Zuidplas kon het aantal inwoners aanvankelijk sterk toenemen; binnen de kern Moordrecht woonden in 1812: 653 zielen, in 1843: 749, in 1870: 658 en in 1890: 674.
De groei was aanvankelijk ten dele ten goede gekomen aan het dorp en voor een deel aan de polder (1843: 272 inwoners, 1889: 590). Later verspreidde men zich verder over de buurten Westeinde (1843: 661, 1889: 552), Oosteinde (231, 364) en Kerklaan (147, in 1889 samen met de kom 673).
De bevolkingsomvang was door economische factoren aan vrij sterke fluctuaties onderhevig, met name in de periode 1870-1900.

5.2. Het dorp Moordrecht

De turfproduktie rond Moordrecht dateert zeker van de 13e/14e eeuw en de eerste van minstens 3 steenplaatsen wordt genoemd in 1494, maar hij zal wel van vroeger dateren. Met name de Moordrechters die van de steenfabricage leefden, woonden in de kom nabij de Hollandsche IJssel. Het weg- en dijkdorp strekte zich uit langs Schielands Hoge Zeedijk (Dorpsstraat). Komvorming trad op nabij de huidige Nederlands-Hervormde kerk waar parallel aan de dijk de Westbuurt- en Oostbuurtstraten ontstonden (vroeger: Buurpad; een wegje langs de sloot aan de voet van de dijk).

Er was sprake van een duidelijke sociale stratificatie: de Dorpsstraat had een veel hoger aanzien dan het Buurpad, dat nog niet is ingetekend in de kaart van 1765 (die teruggaat op 17e-eeuwse verkenningen).
In ieder geval was Moordrecht halverwege de vorige eeuw een twee-assige lineaire nederzetting geworden met bovendien bebouwing langs de Kerklaan, dwars op de dijk. Deze weg had interlokale betekenis gekregen sedert de droogmaking van de Zuidplas en het belang nam nog toe met de aanleg van het station in 1855.

Sedert de Franse tijd was de nijverheid in het dorp aanzienlijk toegenomen en vooral de steenfabricage deed de behoefte aan arbeidskracht toenemen. Rond 1890 was er ook sprake van een opleving in de touwfabricage en de wolindustrie, maar concurrentie en prijsdaling als gevolg van mechanisering brachten eerder een achteruitgang dan een groei van de inkomens voor de bevolking. Kinderarbeid kwam op grote schaal voor en het verbod hiervan in 1874 moet een zware klap hebben betekend voor ondernemers en bevolking.
De achteruitgang van de zeilvaart bracht mee, dat de touwindustrie rond 1870 aan betekenis ging inboeten en ook werd de laatste wolfabriek in 1874 opgeheven.
De turfgraverij, die na de droogmaking van de Zuidplas van enig belang was gebleven, verdween eveneens rond 1870 en als gevolg daarvan ging ook de scheepsnijverheid ten onder.

Sinds de stichting van het dorp hebben de bewoners van Moordrecht tot rond 1880 meegewerkt aan de afkalving en achterstelling van hun woonplaats. Zij verdienden een inkomen met de turfwinning, de steenbakkerij en later onder andere ook in de touwslagerij, maar zij bleken hun eigen graf te hebben gedolven toen het 140 jaar ging duren eer de plassen werden drooggemalen en velen zelfs in het derde kwart van de vorige eeuw nog met handen en voeten waren gebonden aan de lokale nijverheid en industrie. Dat de sociale wantoestanden dicht onder de rook van steden als Gouda en Rotterdam zo hevig waren, verbaasde zelfs de regering. (Rotterdam bezat van 1576-1795 de ambachtsheerschappij van Moordrecht en door het gemis van een centraal gezag en vanwege gebrek aan financieringsmogelijkheden duurde het tot in de 19e eeuw eer de droogmaking van de plassen een feit werd.)

De woningtoestand was inmiddels uiterst beroerd en de volksgezondheid mogelijk nog kwalijker. Een en ander had tot gevolg, dat de jaren ± 1870-1900 een vertrek-overschot in het dorp te zien gaven. In 1903 liep als gevolg van concurrentie, verandering van de markt en slibtekorten ook de steenindustrie ten einde, maar sedertdien is Moordrecht in gunstiger omstandigheden komen te verkeren.

Het ruimtelijk vernieuwingsproces nam een aanvang in het derde kwart van de vorige eeuw. Het huidige gemeentehuis werd in 1874 opgericht als weeshuis van de Drost-IJserman Stichting. Het oude (nog bestaande) raadhuis, gelegen aan de Dorpsstraat, werd gebouwd rond 1850.
In het uiterwaardgebied verrees in ± 1870 een luxe woning, die sedert ± 1920 tientallen jaren dienst heeft gedaan als postkantoor (het oude postkantoor dat als zodanig in gebruik is geweest in de jaren 1884-± 1920 ligt nog langs de Dorpsstraat).
Nog wat verder naar het zuidwesten werd in 1926 bij de vestiging van de Koninklijke Verenigde Tapijtfabrieken een watertoren opgericht. De tapijtfabriek was in 1913 gesticht

op het terrein van de voormalige steenfabriek; de oudste gebouwen dateren van 1919, uitbreidingen vonden plaats in 1941/1942.
De Burg. Brandtstraat werd in ± 1925 aangelegd door particulieren en daarna geleidelijk bebouwd.

In 1909 een graanmaalderij gesticht door de Coöperatieve Vereeniging "De Tijdgeest", gelegen nabij de brug over de Ringvaart. Dicht in de buurt kwam in 1912 de School met den Bijbel tot stand en korte tijd later ook het St. Jozefgesticht. Dit vormde het begin van de uitbreiding van Moordrecht naar het noordwesten. In 1922 werden in de Zuidplaspolder de eerste woningen van de "Woningbouwvereniging Moordrecht" gerealiseerd langs de Stevensstraat en ook langs de Ringvaart was inmiddels een ijle bebouwing tot stand gekomen.

Tussen de Ringvaart en het Westeinde werden nog in de vooroorlogse periode enkele woonstraten aangelegd op basis van een uitbreidingsplan in onderdelen uit 1938.

Na de Tweede Wereldoorlog breidde de kern zich verder uit in het gebied tussen de IJssel en de Ringvaart en kwamen industrievestigingen tot stand in het uiterwaardgebied. In de Zuidplaspolder werden rondom de bestaande Stevensstraat in de jaren zeventig en tachtig verkeersarme wijken gerealiseerd naast sport- en recreatieterreinen. Tevens werd een tweede brug over de Ringvaart gelegd ter ontsluiting van dit gebied.
Toch bleef Moordrecht relatief onaangetast door de stadsculturen van Gouda en Rotterdam, die natuurlijk wel het nodige werkforensisme genereerden.

5.3. Verspreide bebouwing

Op diverse plaatsen buiten de kern Moordrecht liggen thans kleine concentraties van bebouwing. Nabij de Rooms-Katholieke kerk (1860) van het voormalig gehucht Oosteinde bevinden zich naast woningen ook kascomplexen en een caravanpark.
In de Zuidplaspolder liggen clusters huizen en boerderijen nabij de Tiendwegbrug, langs de Vijfde Tocht, de Middelweg en de Vierde Tochtweg; alle zijn van zeer ijl karakter en hebben een aan het wegenpatroon aansluitend lineair patroon. Enkele van de boerderijen hebben een monumentaal karakter, zoals bijvoorbeeld die langs de Provinciale Weg op nr 38 uit ± 1850 en Hulkestein uit 1873. Land voor Water uit 1850 werd ingrijpend gewijzigd.

Ten slotte rest nog de stomp van één van de windmolens van de benedenboezem van de uitwatering van de Zuidplaspolder. Deze voormalige molen uit ± 1835 ligt aan de binnenzijde van de Ringvaart nabij de Vierde Tochtweg.

GERAADPLEEGDE LITERATUUR

Algemeen/provinciaal:

- Aa, A.J. van der (1839-1851)
  Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden, 13 delen + suppl. Gorinchem.

- Atlas van historische vestingwerken in Nederland (1970)
  Deel IV, de provincieën Zuidholland en Zeeland. Eerste aflevering: Zuidholland. Z.p..

- Beekman, A.A. (1948)
  De wateren van Nederland. Aardrijkskundig en geschiedkundig beschreven. 's-Gravenhage.

- Een beeld van het zuid-hollandse landschap (1981-1988)
  Een landschapsonderzoek in opdracht van de provincie Zuid-Holland. 6 delen. Z.p..

- Beschrijving van de provincie Zuid-Holland behorende bij de waterstaatskaart (1967). 's-Gravenhage.

- Bevolking der gemeenten van Nederland op 1 januari .... C.B.S.. 's-Gravenhage, 1950-heden.

- De bodem van Nederland (1965)
  Toelichting bij de Bodemkaart van Nederland, schaal 1:200.000. Samengesteld door de Stichting voor Bodemkartering. Wageningen.

- Buisman, J. (red.) (1978)
  Zuid-Holland vanuit de lucht. Baarn.

- Craandijk, J. (1888)
  Wandelingen door Nederland. Met platen naar de lithografiën van P.A. Schipperus en wandelkaartjes. Haarlem.

- Dijksterhuis, R. (1984)
  Spoorwegtracering en stedebouw in Nederland; Historische analyse van een wisselwerking. De eerste eeuw: 1840-1940. Proefschrift, TH Delft.

- Don, P. (red.) (1985)
  Kunstreisboek Zuid-Holland. 8e dr., Weesp.

- Drinkwatervoorziening in Nederland 1913-1938 (1938)
  Gedenkboek ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van de Centrale Commissie voor Drinkwatervoorziening en van het rijksbureau voor Drinkwatervoorziening. Den Haag.

- Fruin, R. (red.) (1866)
  Informatie up den staet faculteyt ende gelegenheyt van de steden ende dorpen van Hollant ende Vrieslant om daernae te reguleren de nyeuwe schiltaele gedaan in den jaere MDXIV. Leiden.

- Fruin, R. (red.) (1976)
  Enqueste ende informatie upt stuck van der reductie ende reformatie van den schiltaelen, voertijts getaxeert ende gestelt geweest over de landen van Hollant ende Vrieslant gedaan in den jaere MCCCCXCIIII. Leiden.

- Gedenkboek Twee eeuwen Waterstaatswerken (z.j.). Z.p..

- Honderd jaar Provinciale Waterstaat in Zuid-Holland (1976)
  Enige opstellen over de geschiedenis. 's-Gravenhage.

- Kley, J. van der (red.) (1967)
  Vaarwegen in Nederland. Een beschrijving van de Nederlandse binnenvaartwegen. Assen/Amsterdam/Rotterdam/Brussel.

- Kroon, A.W. (1862)
  Tegenwoordige staat van Zuid-Holland. Beschrijving en afbeelding der steden, dorpen, heerlijkheden en verdere wetenswaardige plaatsen in die provincie. Amsterdam.

- Lijst van Nederlandse gemeenten sinds 1830, waarvan de grens is gewijzigd, waarvan de naam is veranderd, die zijn opgeheven, nieuw gevormd of ingepolderd (1968). Z.p..

- De molens van Zuid-Holland (1980). Den Haag.

- Mulder, G.J.A. (red.) (1949-1959)
  Handboek der geografie van Nederland. 6 delen. Zwolle.

- De ontwikkeling onzer electriciteitsvoorziening 1880-1938 (1948).
  Uitgegeven naar aanleiding van het 25-jarig bestaan der Vereeniging van directeuren van electriciteitsbedrijven in Nederland. 2 delen. Arnhem.

- Postma, C. (red.) (1963)
  Holland in vroeger tijd; 18e-eeuwse beschrijvingen van steden en dorpen in Noord- en Zuid-Holland. 5 delen. 's-Gravenhage.

- Register van beschermde monumenten (1989). Zeist.

- Statistisch overzicht der Waterleidingen in Nederland over de jaren 1946 en 1947 (1950). Leeuwarden.

- Steegh, A. (1985)
  Monumenten Atlas van Nederland. 1100 Historische Nederzettingen in Kaart. 2e dr., Zutphen.

- Teixeira de Mattos, L.F. (1906-1961)
  De waterkeeringen, waterschappen en polders van Zuid-Holland. 16 delen. 's-Gravenhage.

- Tuinbouwatlas van Nederland [± 1941].
  Samengesteld door den Tuinbouw-voorlichtingsdienst van het Departement van Landbouw en Visscherij.

- Vermooten, M. en Smit, T. (1989)
  Spoortocht langs oude en nieuwe N.S.-stations: Noord- en Zuid-Holland en Flevoland. Hapert.

- Vervloet, J.A.J. en Steegh, A.W.A.Th. (1989)
  Bibliografie van de historische geografie. Wageningen.

- Verzameling van gegevens betreffende de electriciteitsvoorziening in de provincie Zuid-Holland (1915). 's-Gravenhage.

- Wallenburg, C. van (1966)
  De bodem van Zuid-Holland. Toelichting bij blad 6 van de Bodemkaart van Nederland, schaal 1:200.000. Wageningen.

- Witkamp, P.H. (1877)
  Aardrijkskundig woordenboek van Nederland. Tiel.

- Witkamp, P.H. en Sipman, M.A. (1895)
  Aardrijkskundig woordenboek van Nederland. Nieuwe uitgaaf. Arnhem/Nijmegen.

Regionaal/lokaal:

- Bruijn, R. de (1982)
  Groeten uit Moordrecht. Alphen aan den Rijn.

- B.R. Feis, B.R. en P. Nijhof (1983)
  Bedrijfsmonumenten; een verkennig van monumenten van bedrijf en techniek in Midden-Holland en West-Utrecht. Zwolle.

- Graaf, J.H.G. de (1970)
  Moordrecht in touw. (Hollandse Studiën 1.). Bloemendaal.

- Gort, K.A. (1972)
  Oude prentkaarten vertellen over Moordrecht. Alphen aan den Rijn.

- Een en ander uit de geschiedenis van Moordrecht (1954)
  Moordrecht.

- Moordrecht (1955)
  Sociaal-economisch rapport samengesteld in opdracht van het Gemeentebestuur door het Economisch-Technologisch Instituut voor Zuid-Holland en Het Instituut Stad en Landschap van Zuid-Holland. Rotterdam.

- Schuddebeurs, J.W. (1980)
  De droogmaking van de Zuidplaspolder; in: De molens van Zuid-Holland. 's-Gravenhage, pp. 31-41.

- Zonruiter, P.J. (1874)
  In Holland staat een huis; De geschiedenis van de Drost-IJserman Stichting te Moordrecht 1874-1974, z.j. [Alphen aan den Rijn.]

- Zonruiter, P.J.
  Moordrecht op het tapijt, 2e dr, z.j.. Z.p..

VOORNAAMSTE GEBRUIKTE KAARTEN

- Kaart van de gemeente Moordrecht van de Wegen en Voetpaden; 1:10.000; 1852.
- Topografische en Militaire Kaart; 1:50.000; 1858.
- Kuyper, J.
  Gemeente-atlas van de provincie Zuid-Holland 1869.
- Chromotopografische kaart; 1:25.000; 1873, 1879, 1889, 1908/14.
- Topografische kaart; 1:25.000; no. 38 A; 1934.
- Plan van uitbreiding der gemeente Moordrecht; 1:2.500; 1937/38.
  (Inst. Stad en Landschap van Zuid-Holland)
- Topografische kaart; 1:50.000; no. 38 West; 1943 (Truppenkarte).
- Topografische kaart; 1:50.000; no. 38 West; 1982.
- Topografische kaart; 1:25.000; no. 38 A; 1989.

Figuur 1.

Gemeentegrenzen en regio-indeling M.I.P. Zuid-Holland

Schaal 1 : 400.000

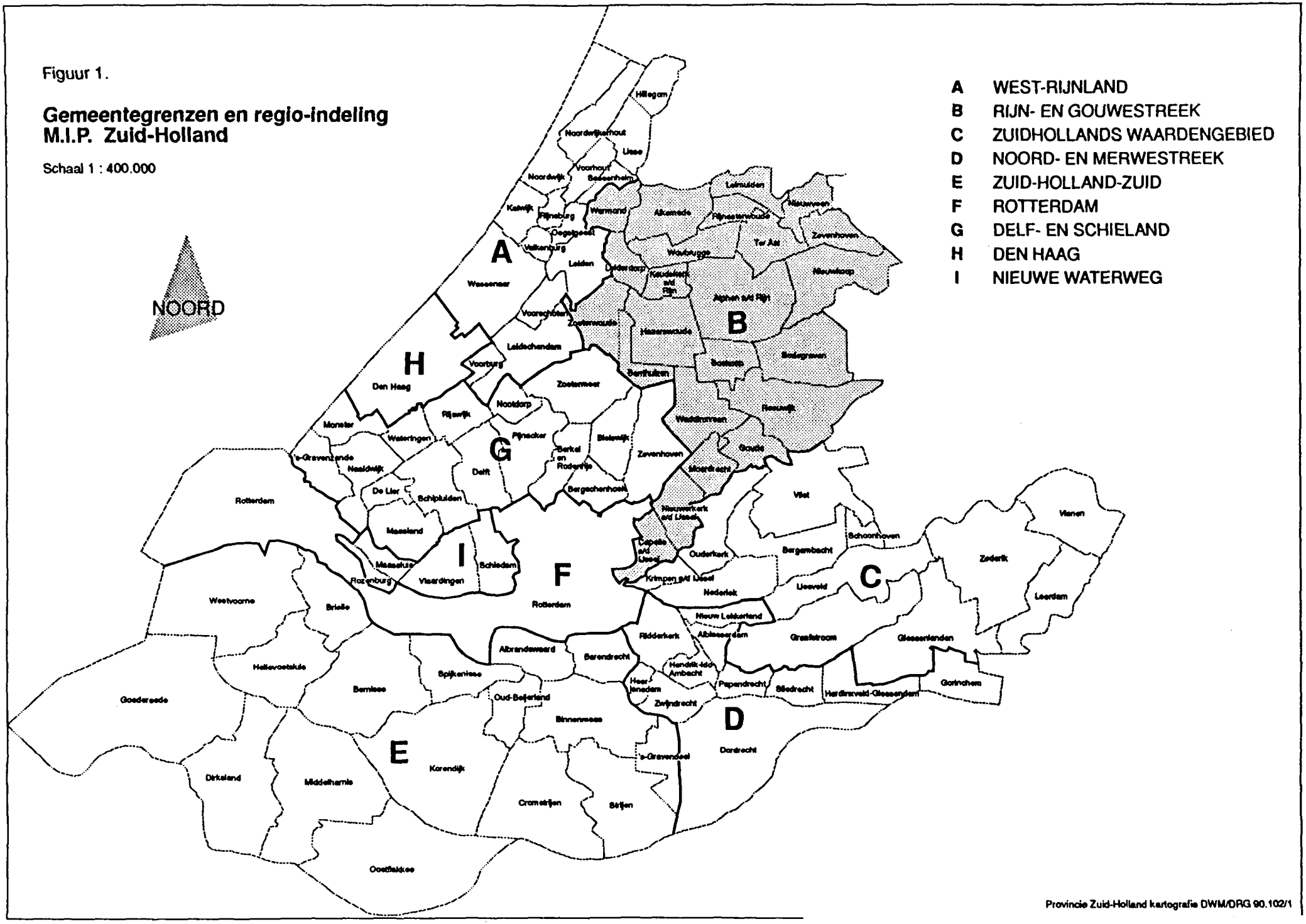

Provincie Zuid-Holland kartografie DWM/ORG 90.102/1

Figuur 1a.

Gemeente Moordrecht

Schaal 1 : 300.000

Provincie Zuid-Holland kartografie DWM/DRG 90.102/12

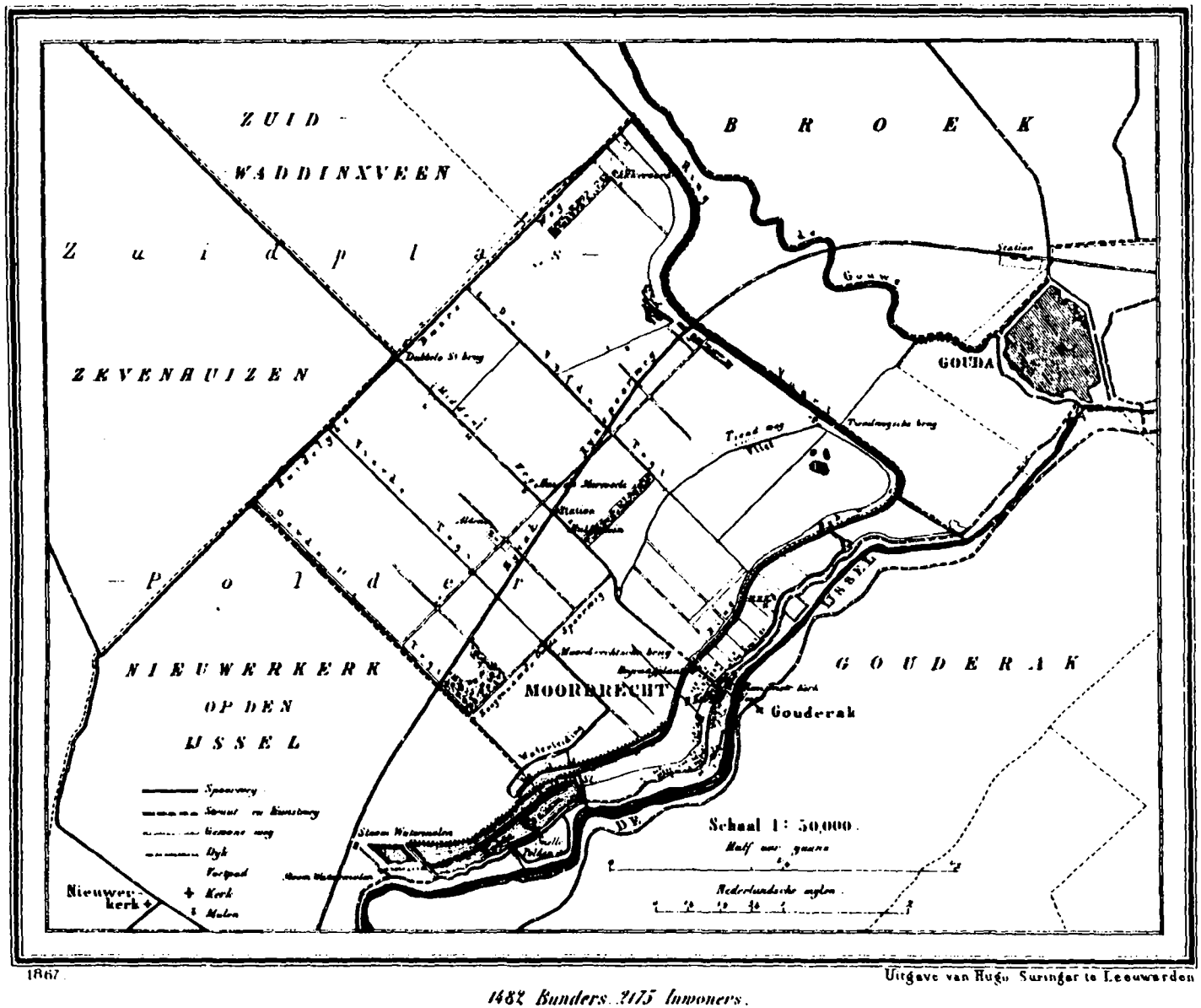

Figuur 2.
J. Kuyper, Gemeente-atlas van de provincie Zuid-Holland 1869.

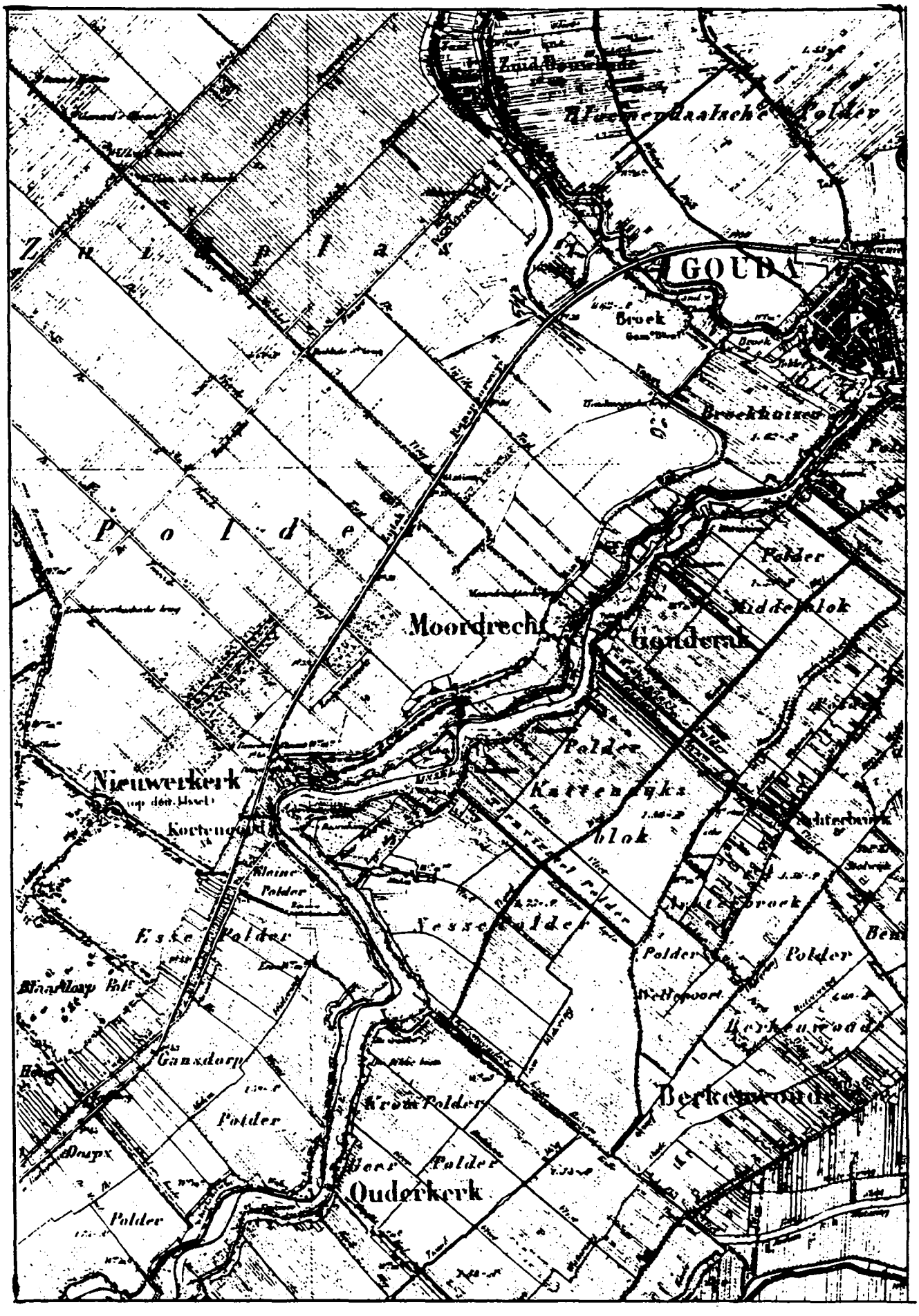

Figuur 3.
Topografische en Militaire Kaart; 1:50.000; no. 38; 1858.

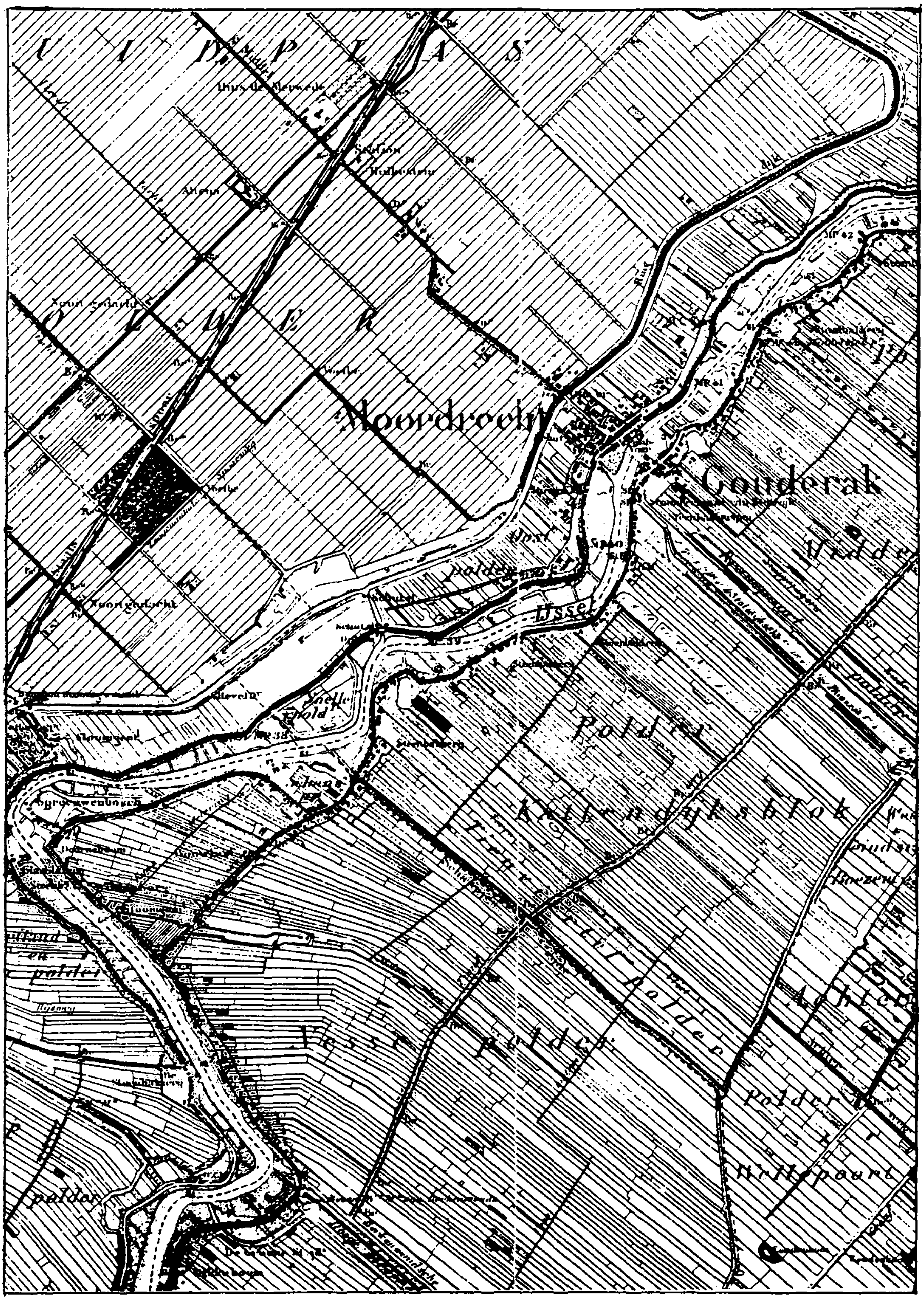

Figuur 4.
Chromotopografische kaart; 1:25.000; no. 482; 1915.

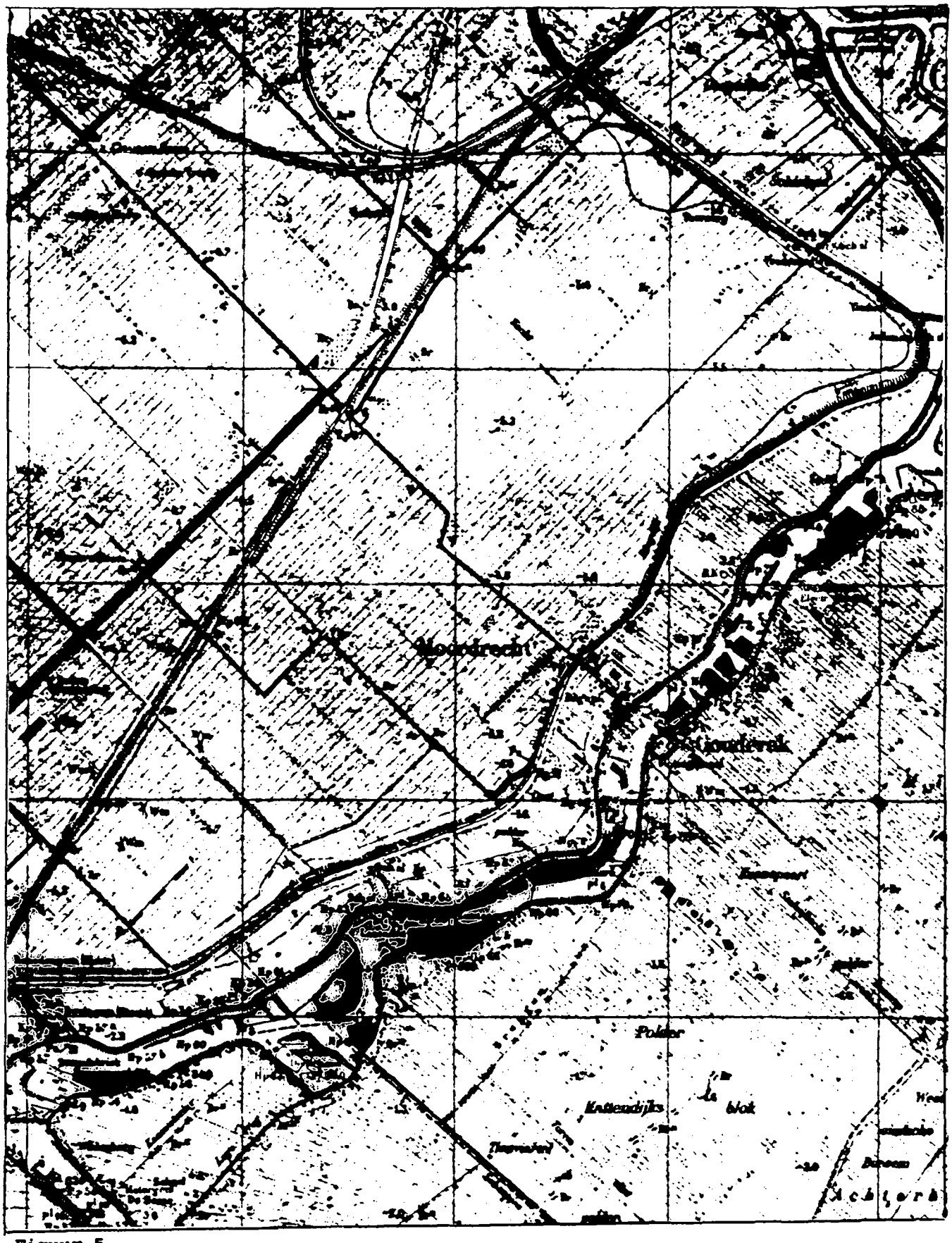

Figuur 5.
Topografische kaart; 1:25.000; no. 38 A; 1934.

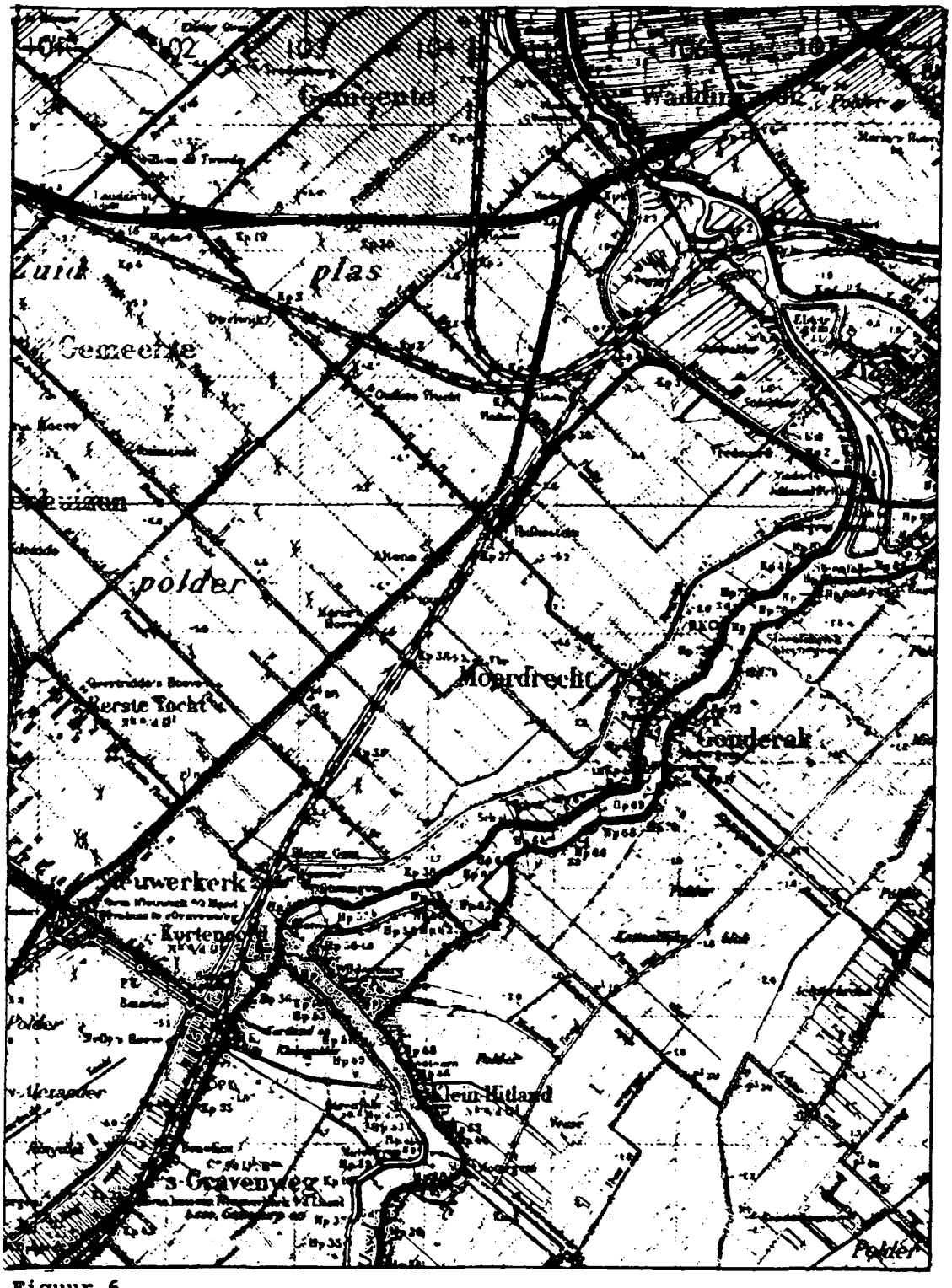

Figuur 6.
Topografische kaart; 1:50.000; no. 38 West; 1943 (Truppenkarte).

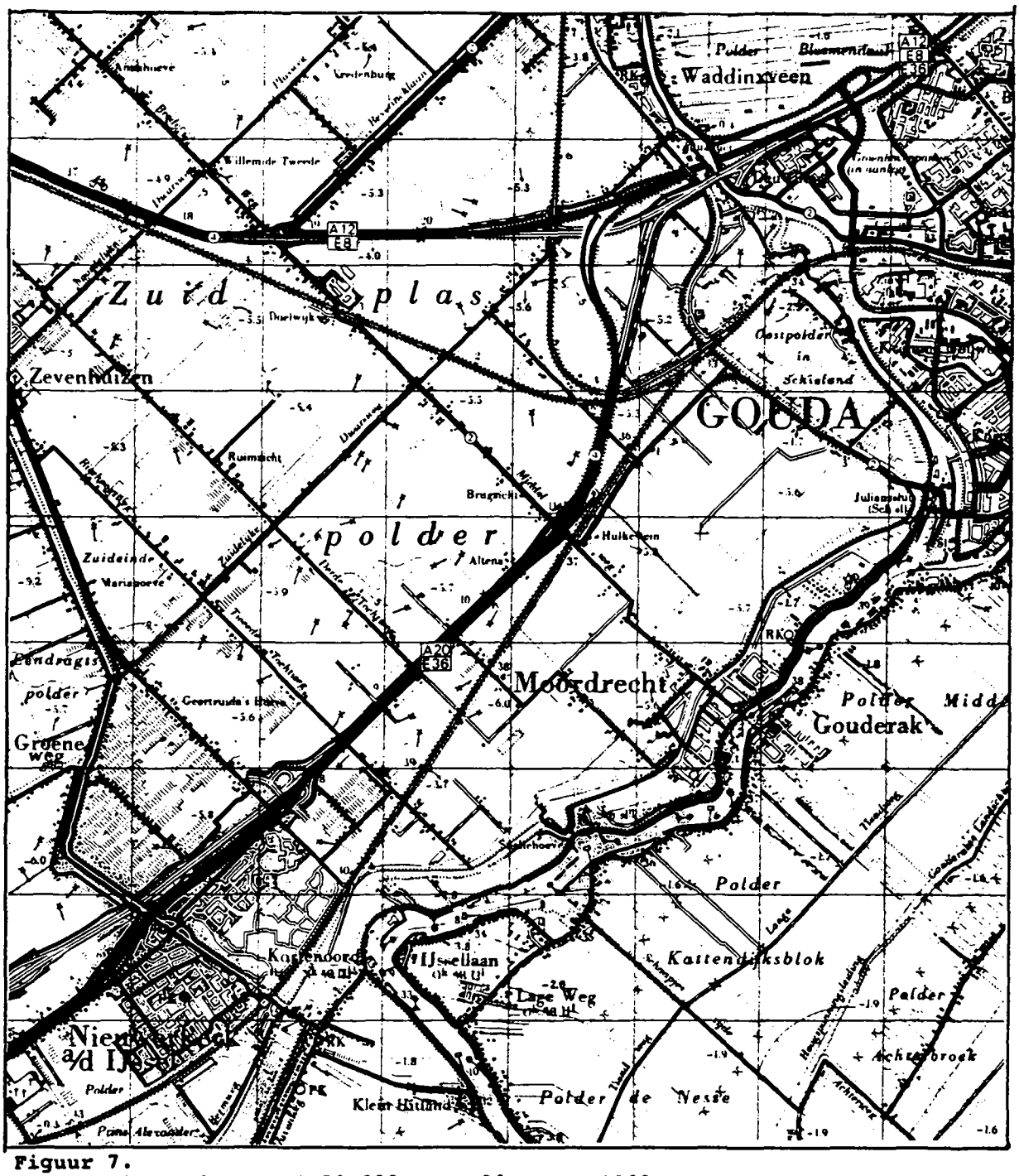

Figuur 7.
Topografische kaart; 1:50.000; no. 38 West; 1982.

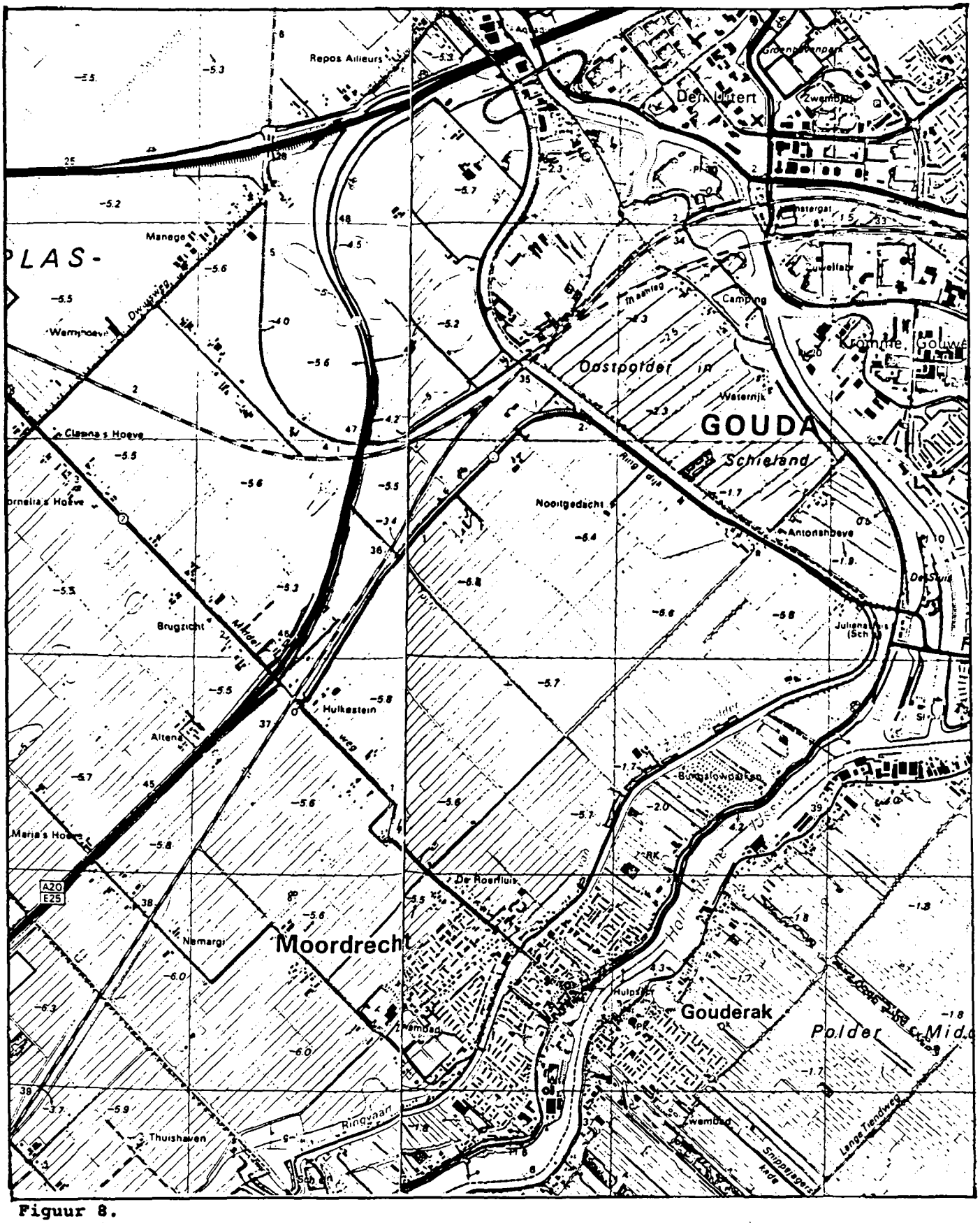

Figuur 8.
Topografische kaart; 1:25.000; no. 38 A; 1989.

LEGENDA BIJ DE KAART VAN DE FUNCTIONEEL-RUIMTELIJKE ONTWIKKELING IN HOOFDLIJNEN

Bestaande kern ± 1850

Omvang kern ± 1945

Terrein gedomineerd door Nijverheid, Handel en Industrie: ±1850 ±1945

Richting van Algemeen-ruimtelijke ontwikkeling

Lineaire ontwikkeling

1900 Weg, eventueel met jaar van opening

1900-1930 Spoorweg met openings- en sluitingsjaar

1900-1930 Lokaalspoorweg of tramweg met openings- en sluitingsjaar

S Spoor-/tramwegstation

Spoor-/tramwegstation opgeheven

1900 Waterloop, eventueel met jaar van opening

Provincie Zuid-Holland kartografie DWM/DRG 90.102/14

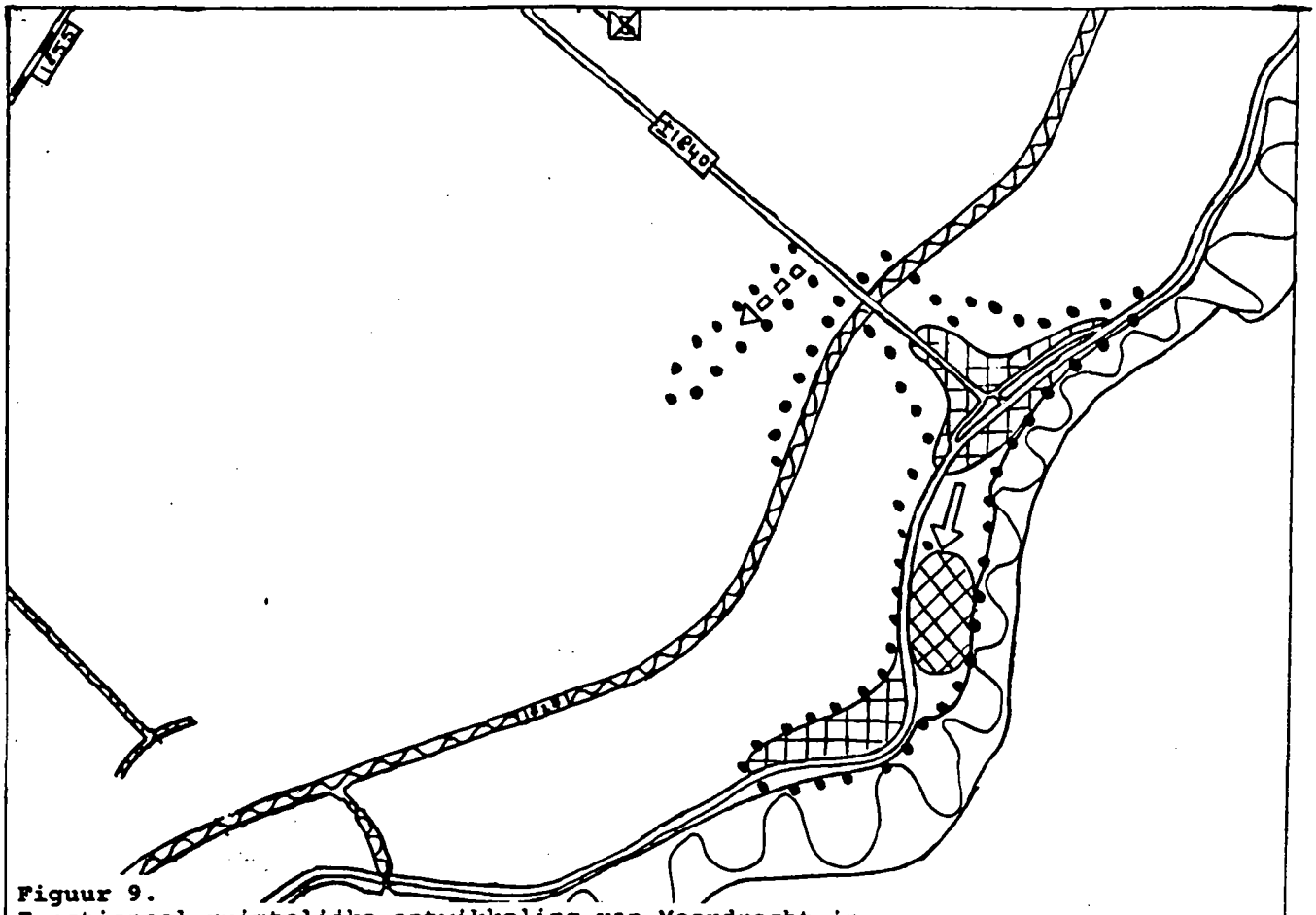

Figuur 9.
Functioneel-ruimtelijke ontwikkeling van Moordrecht in hoofdlijnen, periode 1850-1945 (voor verklaring zie legenda).

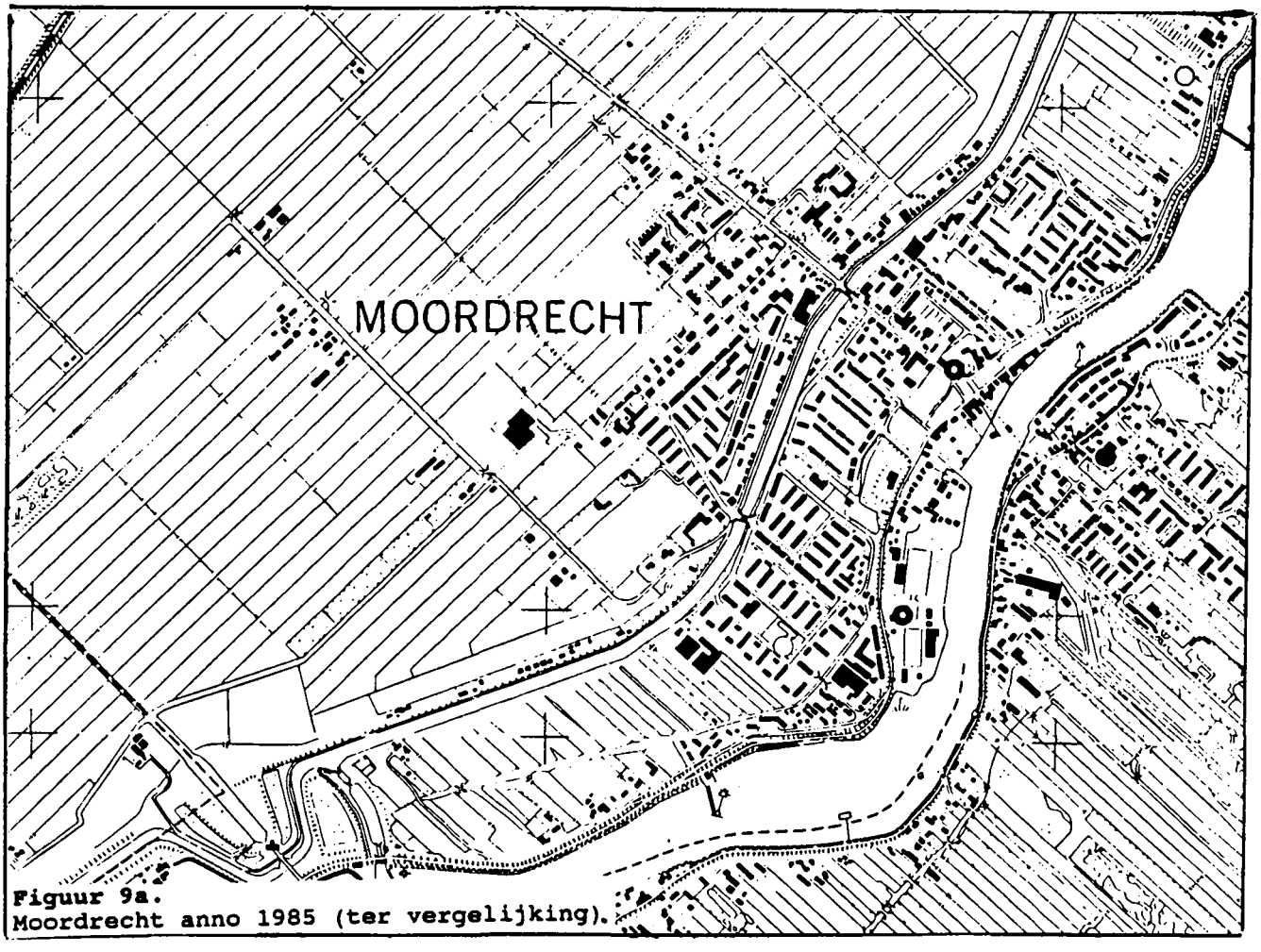

Figuur 9a.
Moordrecht anno 1985 (ter vergelijking).

BEBOUWINGSKARAKTERISTIEK EN STEDEBOUWKUNDIGE TYPOLOGIE

september 1989

L.A. Nizet

BEBOUWINGSKARAKTERISTIEK

Dorpsbebouwing

Moordrecht is een gemeente gelegen aan de westzijde van de Hollandse IJssel. Ze bestaat uit een kleine kern bij de Dorpsstraat die over de IJsseldijk loopt en een lager gelegen smalle achterstraat heeft. In het lage land ligt hier ook de 17e eeuwse kerk.
De bebouwing langs de Dorpsstraat is aaneengesloten en bestaat grotendeels uit tweelaags 18e en 19e eeuwse bebouwing met lijstgevels, die soms de ingang onder het huidige straatniveau hebben. Aan het begin van de straat is er nog beplanting van enkele oude leilinden.
Bij deze kern heeft in het begin van de 20e eeuw uitbreiding plaatsgevonden in de vorm van particuliere woningbouw langs de Burgemeester Brandtstraat.

Achter deze kern, die na de Tweede Wereldoorlog is uitgebreid, loopt de ringvaart van de Zuidplaspolder. Aan deze ringvaart staat - aan de dorpszijde - nog een voormalige maalderij uit 1909 van de coöperatieve vereniging De Tijdgeest.

Planmatige uitbreidingen en complexmatige woningbouw

De kern van de gemeente Moordrecht loopt tegenwoordig door over de ringvaart. Een eerste aanzet hiertoe werd gegeven door de bebouwing aan de Stevensstraat en Schaepmanstraat, door de Woningbouwvereniging Moordrecht. Deze heeft hier éénlaags woningen gebouwd op een terrein dat door de heer W.J. Stevens, directeur van de Koninklijke Verenigde Tapijtfabrieken te Moordrecht, hiertoe was aangekocht.

Bijzondere bebouwing

Ten noordoosten van de kern van Moordrecht bevindt zich het voormalige Rooms-Katholieke complex, waarvan de gebouwen nog staan. Dit complex bestond uit de kerk van H. Joannes Onthoofding, een zaalkerkje van circa 1860, dat enigszins verscholen staat achter de 18e eeuwse pastorie.
Erbij staan ook de gebouwen van het voormalige zusterhuis met school, daterend uit 1912/1913.

Boerderijen

Het gebied achter de ringvaart, de Zuidplaspolder, heeft een rationele verkaveling met een rechthoekig stratenpatroon van tochtwegen. In dit gebied staan vele boerderijen, die echter vaak sterk verbouwd zijn. De meeste boerderijen zijn van het langhuistype, onder zadeldak. Vermeldenswaard zijn de drie boerderijen langs de Provinciale Weg 26, die de namen Vredeoord, Welgelegen en Voorzorg dragen. Dit zijn drie bijna identieke boerderijen met symmetrische voorgevel met bloklisenen en rondboogvenster in top, waaromheen een gepleisterde omlijsting. Ze dateren van 1872.
Andere vermeldenswaardige langhuisboerderijen zijn de boerderijen Middelweg 63 uit 1882, Middelweg 49 uit 1852 en Middelweg 24 - Hulkestein uit 1873.
De boerderij Oostringdijk 3 is een fraaie mid-19e eeuwse langhuisboerderij met een rietgedekte kap met wolfseind boven de voorgevel.

Een laatste vermeldenswaardige boerderij is de boerderij langs de Provinciale Weg 26, huisnr. 38. Deze boerderij heeft een afwijkende vorm; een afgeknotte klokgevel als voorgevel, met aan weerszijden een overdekte veranda. De boerderij is gelegen op een verhoging in het land en heeft een kleine rondlopende gracht voor de verhoging.

Objecten van bedrijf en techniek

Aan de Westringdijk staat nog een molenstomp.
Langs de Schielands Hoge Zeedijk West zijn te vinden:
- het gebouw van de voormalige touwslagerij;
- het 19e eeuwse sluisje bij nr 3, in de uitwatering tussen ringvaart en IJssel;
- de fabrieksgebouwen van de Koninklijke Verenigde Tapijtfabrieken met ingangspartij, poortgebouw en watertoren uit 1926.

Overige bebouwing

Voor het overige staat er bebouwing op de IJsseldijk; de Schielands Hoge Zeedijk Oost en West.
Aan de Schielands Hoge Zeedijk West valt te noemen:
- het voormalige weeshuis van de Drost IJzerman-stichting uit 1874, nu gemeentehuis;
- de grafkelder van de familie Drost-IJzerman uit het midden van de 19e eeuw.

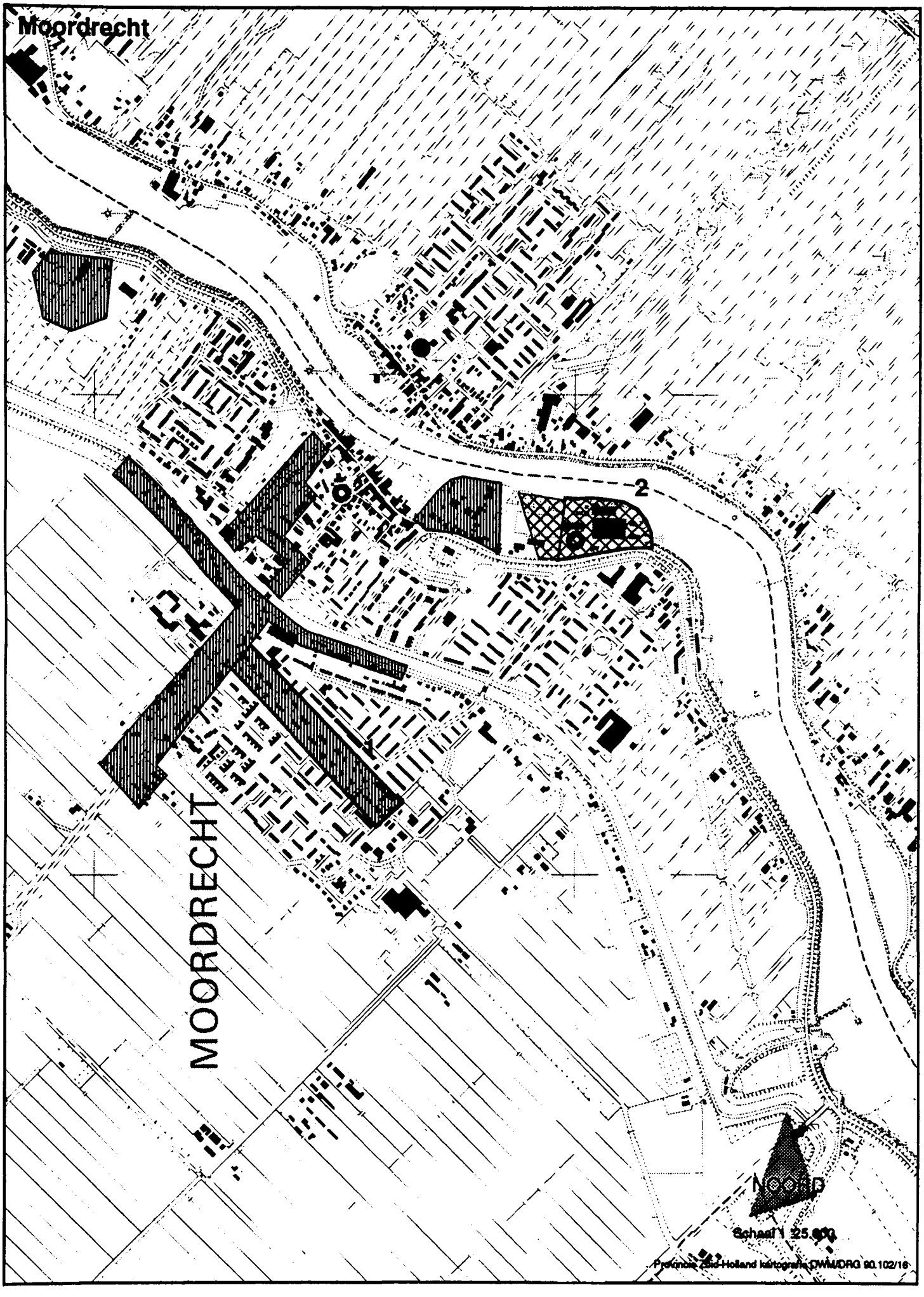
Moordrecht
MOORDRECHT
1
2
NOORD
Schaal 1:25.000
Provincie Zuid-Holland kartografie DWM/DRG 90.102/16

Stedebouwkundige typologie **Moordrecht**

type-aanduiding	type omschrijving	gebieden met bijzondere waarde
1. stedelijk ingerichte gebieden		
1.1 Algemeen		
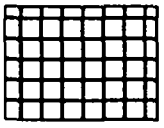	-functie gemengd of wonen -niet-planmatige en plan- matige ontwikkelingen -vaak eenvoudig of op pre- -stdelijke structuur geënt stratennet -stenen straten, geen voortuinen -vrnl aaneengesloten bebouwing -bebouwing deels complex- gewijs, complexgrootte variabel	
1.2 Stedelijk villagebied		
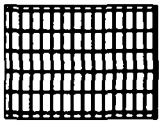	-functie: wonen -ligging in stedelijke context -planmatige ontwikkelingen -stratennet royaal van opzet met soms bijzondere patroon- of vormkenmerken -stenen straten met veelal ondiepe voortuinen -bebouwing aaneengesloten of vrijstaand op geringe onderlinge afstand -twee of meer bouwlagen hoog	
2. Niet-stedelijk ingerichte gebieden		

2.1
Algemeen

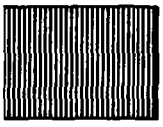

-functie: gemengd of wonen
-niet-planmatige en planmatige ontwikkelingen
-vaak eenvoudige of op prestedelijke structuur geënt stratennet
-regelmatig voortuinen
-weinig aaneengesloten bebouwing
-bebouwing vnl. niet complexmatig

2. Stevensstraat e.o.; woningbouwcomplex, gebouwd door woningbouwvereniging Moordrecht op grond die gekocht was door dhr Stevens directeur KVT

2.2
Tuinwijkachtige ontwikkelingen

-functie: wonen

-planmatige ontwikkelingen
-stratennet soms met bijzondere patroon- en vormkenmerken
-groene straten, voortuinen
-vnl halfopen blokken strokenbouw
-bebouwing complexmatig

2.3
Villagebieden

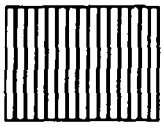

-functie: wonen
-niet-planmatige en planmatige ontwikkelingen
-stratennet vaak met bijzondere vormkenmerken
-groene straten, tuinen rondom
-vnl. losse bebouwing
-bebouwing vnl niet complexmatig

3.
Gebieden zonder woonfunctie

3.1
Industriegebieden

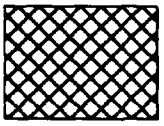

-functie: industrie/ bedrijvigheid/handel/ verkeer
-inrichting en bebouwing vaak i.s.m. specifieke locatie en/of specifieke functies

1 Koninklijke Verenigde Tapijt-fabrieken

3.2
Groene gebieden

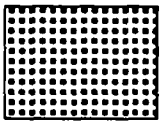

-functie: openluchtrecreatie
-vnl. onbebouwde terreinen
-inrichting en bebouwing vaak in samenhang met
-specifieke locatie en/of functies

4.
Andere gebieden

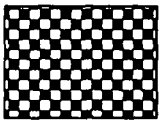
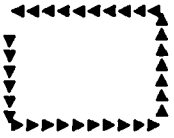
na 1945 gereconstrueerde gebieden